

Tvorjenke

- **Tvorjenka** je iz **besedotvorne podstave** (npr. miz-) in **obrazila** (-ica).
- Mizica je **tvorjena** beseda, miza pa je **netvorjena** ali **korenska**.

Tvorjenko delamo iz besedne zveze, ki mora biti pomensko precej splošna in slovnično zelo preprosta – sme vsebovati samo **tiste prvine, ki jih nato vsebuje tvorjena beseda**. Tej besedni zvezi rečemo **skladenjska podstava tvorjenke**.

- **Zložena priredno**: iz več jeder.
- **Zložena podredno**: iz jedra in določila. Višji angel; ta, ki gleda; tako, da se skriva
- **Jedro lahko opazujemo z dveh plati**:
 - o **S pomenskega vidika**:
 - Taka, ki imajo nedoločni/splošni/pojmovni pomen – **abstraktna jedra**.
Izražamo s prabesedami (primitivi): stvar, bitje, naprava ...
Večino teh lahko nadomestimo z zaimenskimi zastopniki: ta, ki; to, kar; to ...
 - Taka, ki imajo določni/posamezni/predmetni pomen – **konkretna jedra**.
Izražamo z natančnimi poimenovanji posameznih bitij, stvari, naprav, dejanj (npr. angel, zdravnik ...)
 - o **Z besedotvornega stališča** → lahko določimo, v katero besedno vrsto spada beseda v jedru.
 - Samostalniška beseda (samostalnik ali posamostaljeni ta/to). → govorimo o samostalniški skladenjski podstavi – tvorjenka je iste vrste.
 - Pridevniška beseda. → Govorimo o pridevniški skladenjski podstavi ...
 - Glagol. → govorimo o glagolski besedotvorni podstavi ...
 - Prislov (npr. tako, tja). → govorimo o prislovni skladenjski podstavi.

Besedotvorni algoritem je niz korakov, pravil, ki jih moramo upoštevati, ko tvorimo besede:

- 1) Izhajamo iz **skladenjske podstave**. Npr. ta, ki pleše.
- 2) Iz skladenjske podstave **vzamemo tisto polnopomensko/-e besedo/-e, iz katere/-ih bomo delali novo besedo**. Npr. pleše.
- 3) Polnopomensko/-e besedo/-e postavimo v izhodiščno obliko, tej pa odvzamemo slovnične lastnosti. → **dobimo besedotvorno podstavo bodoče tvorjenke**.
 - o Pri glagolu večinoma izhajamo iz nedoločnika (npr. pleše → plesati), temu odvzamemo nedoločniško obrazilo -ti/-či (plesati → plesa-) ponavadi še glagolsko pripono (plesati → ples-).
 - o Pri samostalniku izhajamo iz oblike v rodilniku množine (prim. zobe → zob), tem vzamemo končnico (zob → zob-).
 - o Pri pridevniku izhajamo iz moške oblike v rodilniku ednine (prim. jasen → jasnega), tej odvzamemo končnico (jasnega → jasn-).

- 4) **Preostali del skladske podstave zamenjamo z obrazilom** – glede na to, kaj je ostalo v skladski podstavi, izberemo priponsko, predponsko ali medponsko obrazilo.
 - o S pripono zamenjamo abstrakno jedro (npr. ta, ki → -alec) ali lastnostni pridevnik v levem določilu (npr. ljuba → -ica).
 - o S predpono zamenjamo vrstni pridevnik v levem določilu (npr. vmesni → med-).
 - o Z medpono izrazimo razmerje med več polnopomenskimi besedami v skladski podstavi (npr. trebi zobe → -o-).
 - 5) **Vse dele bodoče tvorjenke pravilno razvrstimo** (npr. ples- + -alec; zob- + -o- + -treb- + -ec).
 - 6) **Pravilno razvrščene dele združimo** ter pri tem na njihovih stičiščih **po potrebi deloma spremenimo njihovo glasovno ali naglasno podobo** (npr. otrok- + -ji → otročji).
- Če je tvorjenka nastala iz priredno zložene skladske podstave, zaznamujemo priredno razmerje z **vezajem**.
 - Če je nastala tvorjenka iz podredno zložene skladske podstave, pišemo **vse dele skupaj**.
 - o Kadar gre za več besed in ne za tvorjenko → skušamo med enote vriniti besedo ali zamenjati zapovrstje.
 - o Če je prva sestavina besede številka ali samostojna črka, jo z drugim delom povežemo s stičnim vezajem → npr. 5-odstotni, C-vitamin.
 - o Če imata zaporedni besedi en del enak, ga v prvi včasih lahko nadomestimo s stičnim vezajem (npr. zahodno- in južnoslovanski).

Načini tvorjenja novih besed

- **Izpeljava:** pretvarjanje skladske podstave v besedo s priponskim obrazilom. Npr. ta, ki pleše → plesalec; to, kar je pod brado → podbradek; dati v pokoj → upokojiti. **Izpeljanka.**
- **Zlaganje:** pretvarjanje v besedo z medponskim obrazilom. Npr. to, s čimer trebimo zobe → zobotrebec; ruski in slovenski → rusko-slovenski; delati kot slepe miši → slepomišiti ... **Zloženska.**
- **Sestavljanje:** pretvarjanje v besedo s predponskim obrazilom. Npr. vmesni naslov → mednaslov; preveč dober → predober. **Sestavljanje.** Iz predpone in že zložene besede.
- **Sklapljanje:** mehansko združevanje vseh sestavin skladske podstave v eno besedo (*brez glasovnega obrazila*). Npr. šestindvajset, tristo, seveda, nato, potem, zato ... **Sklop.**
- **Krnitev:** besedam iz skladske podstave odvzamemo nekaj začetnih, srednjih ali končnih glasov (črk) ali zlogov. Npr. avtomobil → avto, Parkirišče → P, Marjeta → Meta ...
- **Konverzna tvorjenka** (ena besedna vrsta postane drugače rabljena): dežurni zdravnik → dežurni.
- **Sočasna krnitev in sklapljanje:** Velika Britanija → VB; Peter Kozina → Peko.

Sestava tvorjenk

- **Netvorjene** so tiste besede, ki so bile prvotno dane (npr. sad, cesta, mati ...), **tvorjene** pa tiste, ki so narejene iz že danih besed (prepoznamo: besedotvorno podstavo in obrazilo).
- **Besedotvorna podstava:** tisti del tvorjenke, v katerem prepoznamo izhodiščno besedo. Npr. sadje – sad-; krvav – krv-; krvaveti- krvav-; knjižni – knjiž-; knjižnica – knjižn- ...
 - o Iz enega ali več delov (navadno 2): soavtor: -avtor; meščanka: meščan-; enoceličar: en-, cečič-; seveda: se, ve, da. Ločimo **enodelne in večdelne besedotvorne podstave**.
- **Obrazilo:** tisti del tvorjenke, ki smo ga dodali »neposrednemu predhodniku«, ko smo tvorili novo besedo. Npr. sadje: -je, pramati: pra-; avtocesta: -o- ...
 - o Po vrsti obrazila določamo vrsto tvorjenke:
 - **Sestavljanke:** ima predpono in enodelno besedotvorno podstavo.
 - **Izpeljanke:** ima pripono in enodelno besedotvorno podstavo.
 - **Zložanke:** ima medpono in dvodelno besedotvorno podstavo (nekateri imajo tudi pripono).
 - **Sklop:** je brez glasovnega obrazila in ima večdelno besedotvorno podstavo.

Tvorjenkam lahko določimo tudi skladenjsko podstavo: jih pretvorimo v besedno zvezo, iz katere so nastale.

- Vitamin B – B-vitamin.
- Do tridesetodstotni delež (iz podredno zložene skladenjske podstave, zato skupaj).
- **Pridevniki, katerih prva sestavina je pomeni barvo ali njen odtenek, druga sestavina pa je izraz za barvo, se lahko pišejo skupaj ali narazen. Samo narazen pišemo besedne zveze, ki se dajo razvezati s kot ali da (npr. čokoladno rjav → rjav kot čokolada).**
- **Glavne števniko pišemo:** do sto skupaj; stotice posebej. Npr. *tri tisoč tristo enaintrideset*.
- **Vrstilne števniko pišemo vse skupaj.**
- Zaimke, ki so nastali z zlaganjem, pišemo načeloma skupaj (npr. marsikateri, malokdaj ...). Nekateri zaimke z medpono -o- pa pišemo tudi narazen: ker lahko rečemo redko s kom, redko s katerim, lahko pišemo narazen redko kdo, redko kateri (narazen lahko pišemo tudi take prislovne zaimke. Npr. redko kam).
- Zaimke, nastale s sestavljanjem, pišemo skupaj (npr. nekdo, nekaj, nekakšen ...).
- Zaimkovne sklope z le pišemo z vezajem, če je le spredaj (npr. le-ta), sice pa skupaj (npr. tale). Sklope s koli pišemo narazen (bolj priporočljivo) ali skupaj (npr. kdor koli, kdorkoli). Skupaj pišemo tudi sklope enozložnega predloga in navezne oblike osebnega zaimka (npr. name, predenj, vase).
- Hitro hitro hitro → vejic ni, ker ima funkcijo enega samega.
- DARS – kratica, Dars – kratičnica.
- Tea – Tejin, Inge – Ingin, Lili – Lilijin, Mary – Maryin, Janez – Janezov, Luka – Lukov, Klemen – Klemenov, Lipuš – Lipušev, Strniša – Strnišev, Boccaccio – Boccaccijev.

- Francjožefova vladavina, Anamarijina torba, da Vincijski izumi, učbenik Janeza Strnada ...
-